

**6. *Ade, káj amen dživas/*
„Tu, kde žijeme“
(k interpretácii
a vnímaniu priestoru
u Rómov z Gelnice na
príklade vybraných
sídelných celkov)**

Eva Mazárová

„Priestor však nie je pre človeka niečo, čo by mu stálo naproti. Nie je to tak, že by boli ľudia a okrem toho priestor. Ak poviem ‚človek‘, myslím tým toho, kto existuje, kto býva, a teda spolu s týmto slovom človek myslím i jeho bytie/pobyt v priestore.“
(Heidegger, preklad z r. 2004: 295)

Občianske združenie eduRoma
evah.mazarova@gmail.com

V tejto kapitole sa pokúsim priblížiť na prvý pohľad možno netradičnú tému. Interpretácie priestoru z pohľadu ľudí, ktorí v ňom žijú, respektíve *žité perspektívy delenia priestoru na blízky* (náš) a *vzdialený*, potenciálne cudzí a nepriateľský. Pri takýchto kategorizáciách priestoru pracujeme aj s percepciami pocitov *bezpečia* a prirodzene i opačného pocitu – *ohrozenia*. Vytváranie týchto priestorových (niekedy pomyselných, niekedy reálnych) hraníc v podobe bariér je častým výsledkom súžitia dvoch či viacerých skupín, ktoré sa vzájomne vnímajú ako nepriateľské. Každá zo skupín prirodzene háji *svoj priestor*, snaží sa pohybovať prevažne v ňom a pohyb v cudzom, potenciálne nepriateľskom priestore sa snaží obmedzovať na minimum. Často sa však pohyb deje v zónach, ktoré sú verejné a ktoré by teoreticky mali patriť všetkým, a tak z hľadiska klasifikácie priestoru byť akýmsi „neutrálnym územím“. *Ako sa cítia Rómovia v centre mesta a ako ich pohyb v meste vnímajú ich nerómski susedia?* Na konkrétnom prípade priestorového konfliktu medzi Rómami a Nerómami v mestskom prostredí sa pokúsim osvetliť, čo môže byť príčinou takýchto konfliktov, a že „prisvojovanie“ priestoru/ov a ich spomenutá klasifikácia je mimoriadne dôležitá pri chápaní týchto konfliktov.

1. Základné informácie o skúmanej lokalite v súvislosti s miestnymi Rómami

Rómovia žijú takmer v každom meste v spišskom kultúrnom regióne.¹ V skúmanej lokalite – Gelnica – obývajú viaceré kompaktné celky či ulice v rámci mesta,² kde sú prítomné zložitejšie štruktúry súvisiace s pokrvným príbuzenstvom, vyšším či nižším ekonomickým postavením jednotlivých rodín a celých *fájt*.³ Sídelným celkom v meste, v ktorom Rómovia žijú, oni sami dávajú mená odvodené od mena celých rodín, napr. „Bandiovci“, „Pokutovci“, „Girgovci“, „Dunkovci“ či „Dudiovci“.⁴ Z celkového počtu obyvateľov Gelnice (6 290 osôb) predstavuje v súčasnosti rómske obyvateľstvo viac ako 10%. Tento údaj je však nepresný a na mestskom úrade mi ho poskytli až po dlhšom naliehaní, pričom nejde o oficiálny údaj, ale o odhad. Ako dôvod na neposkytnutie exaktných informácií bol uvádzaný zákon o zhromažďovaní údajov 420/2002, v ktorom sa zakazuje evidencia občanov na etnickom

¹ Viac pozri aj *Atlas 2013* (Mušinka et al., 2014), dostupné aj na http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romskych_komunit_na_Slovensku_2013.pdf (navštívené 3. 8. 2014).

² Výskum, z ktorého táto kapitola vychádza, bol realizovaný vo viacerých sídelných celkoch administratívne spadajúcich pod mesto Gelnica, kde žijú tzv. segregovaní Rómovia. Konkrétne išlo o tieto: osada Háj, časť Dolinka na Turzovskej ulici, skupinka rodinných domov na Hnileckej ulici a Cigánsky dvor v centre mesta. V štúdiu sa jadrovo sústreďujem na dve z nich – na Cigánsky dvor a Dolinku, keďže tieto sídelné celky navštevujem najdlhšie, s respondentmi, ktorí tu žijú, sa vzájomne poznáme.

³ Skúmanú lokalitu som sa rozhodla neanonymizovať, pretože by bolo veľmi zložitá anonymizovať tak abstraktnú veličinu, akou je priestor; navyše názvy lokalít v meste sú často (interne medzi Rómami) odvodzované aj od mien celých rómskych rodín. Citlivé informácie, ktoré by akýmkoľvek spôsobom mohli poškodiť meno respondentov, sa v kapitole nenachádzajú a na uvádzanie publikovaných skutočností mám ich zvolenie a súhlas.

základe. *Atlas 2013* (Mušinka et al., 2014)⁵ uvádza odhadovaný údaj v rozmedzí od 10,1% do 20%.⁶

Atlas 2004 (Radičová ed., 2004), ktorého úlohou bolo okrem iného i získať čo najviac informácií o stave rómskeho etnika na Slovensku pre potreby štátnej správy, uvádza pri Gelnici údaj 7,9%. Pozornosť je však sústredená len na sídelný celok osada Háj (ako na segregovanú rómsku osadu). Pre zaujímavosť ešte uvediem, že pri poslednom *Sčítaní obyvateľov domov a bytov z roku 2011* sa k rómskej národnosti v rámci Gelnice prihlásilo iba 80 jej občanov.

1.1. Pár slov k metodike výskumu

Výskum špecializovaný výhradne na zadanú tému – teda interpretáciu a vnímanie priestoru u Rómov v Gelnici – som začala v apríli roku 2012. Išlo o opakovaný krátkodobý kvalitatívny výskum. Opakovane som sa pri ňom vracala k tým istým rodinám, čoho výsledkom sú priateľské a blízke vzťahy s nimi. Týchto rodín bolo celkovo 12, pričom viacero nukleárnych rodín žije v sídelnom celku Dolinka.

Pri získavaní materiálu som používala najmä metódu priameho zúčastneného pozorovania, pri jej realizácii bolo nevyhnutné stráviť čo najviac času s vybranou rodinou, vykonávať s respondentmi bežné denné činnosti. Spolu so svojimi respondentmi som sa pohybovala nielen u nich doma, ale aj mimo „ich primárne žitého priestoru“, teda v meste. Mala som tak možnosť pozorovať ich správanie (i správanie majoritnej časti obyvateľov) a interakcie s priestorom aj pri takých činnostiach, ako je napríklad nakupovanie.

Okrem spomenutých kvalitatívnych metód som použila i metódu analýzy priestoru pomocou tzv. *mentálnych máp*, čo sú vlastne mentálne obrazy informátorov o priestorovom usporiadaní ich miesta bydliska. Metódu mentálnych máp pri výskume používajú viaceré vedné disciplíny – nielen sociológovia, psychológovia, ale napríklad aj geografi, urbanisti a architekti. Z pohľadu kartografov a geografov sa pod mentálnou mapou rozumie grafické (schematické) vyjadrenie predstáv človeka o geografickom priestore, najčastejšie o jeho kvalite alebo usporiadaní. Z hľadiska

⁴ O totožnom princípe hovorí i T. Podolinská v jednej zo svojich štúdií – „rodové (rodinné) prezývky sa odvodzujú viac-menej od príslušnosti k určitej pokrvne vymedzenej skupine, resp. dvoru. Môžu sa odvodzovať z občianskeho mena, ako napr. Szalayovci, Bihárovci a pod., alebo od individuálnej prezývky signifikantného predstaviteľa tejto skupiny“ (Podolinská, 2003: 6). „Každé spoločenstvo používa okrem všeobecne známych názvov aj svoje vlastné, známe len danému spoločenstvu. Je to i pomenovanie vymedzeného priestoru osady podľa rodinného mena“ (Feglová, 1993: 132).

⁵ Zdroj: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romskych_komunit_na_Slovensku_2013.pdf (navštívené 25. 7. 2014).

⁶ Získavanie spoľahlivých dát o počte Rómov bolo a je takmer vždy spojené s mnohými problémami. „V otázke vnímania Rómov možno za kľúčovú považovať istú terminologickú nevyjasnenosť. (...) Spočíva v presvedčení (na odbornej úrovni dnes už prekonanom), že akékoľvek

vzťahu skúmaného javu k objektívnej (rozumej kartografickej) realite sa vytvorené mentálne mapy delia na dva typy: *komparatívne* a *preferenčné*.⁷

V našom prípade išlo o získanie prvého typu mentálnych máp, t.j. komparatívneho typu. Informátorov som vyzvala, aby nakreslili plánik svojho obydlija a jeho okolia. Tento materiál je cenný práve pre jeho subjektívny charakter, t. j. zachytenie toho, čo kresliaci sám vníma ako podstatné, a naopak, vynechanie toho, čo je z jeho pohľadu nepodstatné.

Pomocou týchto výskumných metód som mohla lepšie pochopiť rámec, ktorým informátori uchopujú priestor „svoj“ (ako privátny, tak skupinový v zmysle „náš“) aj priestor mimo tohto označenia, a tiež opísať a analyzovať ich správanie v ňom. Prvoradým cieľom analýzy bolo zachytenie *emickej* (t. j. vnútornej, rómskej) perspektívy priestoru a sociálnych interakcií v ňom, no uvedomujem si, že toto sa dá len po istú hranicu, ktorú určuje už samotná prítomnosť výskumníka. „Sama povaha pozorovania a bytia pozorovateľa spoluvytvára to, čo bude pozorované“ (Bob, 2004: 74). Tento fakt sa nedá odstrániť pri výskume, a teda by sa mal zdôrazniť i v práci. „Prítomnosť a telo pozorovateľa sa nedá vymazať, zneviditeľniť“, jednoducho tu JE“ (Petráň, 2011: 168).

1.2. Výskumnícka pozícia

Gelnica je mojím rodným mestom, čo pri realizácii výskumu ponúka mnohé výhody, ale aj mnohé nevýhody. Ako pozitívum vnímam dostatočnú znalosť pohľadu miestnych nerómskych obyvateľov mesta na miestnych Rómov. Výhodou je tiež disponovanie detailnými poznatkami o priestorových štruktúrach a častiach mesta, medzi ktoré patria i časti obývané rómskymi rodinami.

Na druhej strane však to, že pochádzam z mesta, kde je realizovaný výskum, predstavuje aj určité komplikácie, napr. v podobe negatívneho pohľadu majority na jeho realizáciu a moju osobu.

Rómske rodiny fakt, že som takisto Gelníčanka, skôr oceňujú a vnímajú ho ako výhodu: „... vecej nam rozumiš. Bo šak vidziš, čo še tu s nami robi!“. S týmto tvrdením možno len súhlasiť, pretože možnosť pozorovať vzťahy, často aj konflikty medzi majoritou a minoritou a ich príčiny, mám oveľa dlhšie ako len počas trvania výskumu.

zistovanie rasy, jazyka, sociálneho pôvodu atď. vedie k diskriminácii“ (Matlovičová et al., 2012: 1). „Doteraz nie je celkom presne vyjasnený prístup k štatistickému zberu etnických údajov“ (Marcinčin, Marcinčinová, 2009: 7).

⁷ *Komparatívne mentálne mapy* „znázorňujú jedincovo vnímanie rozsahu, umiestnenia či tvaru prvkov vo vybranom prostredí, jeho priestorovú orientáciu, typológiu. Mapa sa v tomto prípade vzťahuje na realitu a dá sa hodnotiť jej správnosť a zhodnosť s realitou“. (...) *Preferenčné mentálne mapy* sú skôr obrazom „atraktivity krajiny – priestorových preferencií (resp. nepreferencií)... Tento typ mentálnej mapy vzniká druhotne, prenesením slovných informácií do mapy, ktoré sú vyjadrené pomocou kartogramov, izolónií a anamorfózy... Mapu preferencií nie je možné porovnávať so skutočnosťou, ani posudzovať mieru zhodnosti s realitou...“ (Čermáková, Pasternák, 2012: 56 – 57).

1.3. Terminológia

V texte používam termíny, ktoré označujú jednotlivé priestorové charakteristiky. Pri ich definovaní vychádzam z odborných prác a tiež zo svojho vlastného výskumu. Používané výrazy chápem v zmysle ich nasledujúceho výkladu.

Centrum predstavuje domov, je jadrom, od ktorého sa odvíja ostatné priestorové rozčlenenie. Centrum a *súkromný priestor* by sa dali charakterizovať ako príbytky jednotlivých nukleárných rodín. *Blízky priestor* potom vytvára bezprostredné okolie príbytkov, a toto všetko je respondentmi vnímané ako priestor s označením *náš*.

Priestor s charakteristikou *váš* alebo *ich* je vnímaný ako *vzdialený* či *cudzí*, pričom sa môže nachádzať aj v susedstve *blízkeho* priestoru. *Verejný priestor* je takisto z hľadiska *centra* (teda respondentov) odsunutý na perifériu.

V texte sa vyskytuje aj nejednoznačný výraz *komunita*, ktorého poňatie je potrebné objasniť. V rámci Gelnice jestvuje viacero sídelných celkov, z ktorých väčšina vznikla na základe príbuzenskej stratifikácie gelnických Rómov. Tieto celky majú diferentný charakter, napríklad: dvor, ulica, zoskupenie ulíc, segregovaná rómska osada, a nachádzajú sa v rôznych častiach mesta. Skupiny obyvateľov týchto sídelných celkov v práci kvôli zjednodušeniu nazývam komunitami. Pod týmto pojmom chápem komunitu v užšom zmysle slova ako formu každodenného zoskupenia ľudí, ktorí sú – v tomto prípade – previazaní príbuzenskými väzbami a žijú v bezprostrednej blízkosti, v susedstve. Ich jednotliví členovia majú pocit spolupatričnosti, cielene si pomáhajú. Obyvatelia jednotlivých sídelných celkov/komunit sa často oproti ostatným Rómom v meste vymedzujú „lepšími vlastnosťami“.

Fajta a *famelija* sú ďalšie termíny, ktoré považujem za potrebné vysvetliť. „Slovenská rómčina rozlišuje dve pomenovania pre rodinu – *fajta* a *famelija*. *Fajta* sa niekedy používa na určenie príbuzných z otcovej strany, ale takisto je niekedy pod termín *fajta* zahrnuté aj príbuzenstvo afinné“ (Budilová, Jakoubek, 2008: 42). M. Hübschmannová uvádza, že „kým *famelija* sa rozprestiera do šírky – má rozmer na prvom mieste horizontálny – ďalší ústredný príbuzenský pojem *fajta* (rod) zdôrazňuje vertikálnu líniu. *Fajta pal o dad, fajta pal e daj*/„rod po otcovi, rod po matke“ (Hübschmannová, 1999a: 43). V lokalite sa termín *fajta* používa prevažne na označenie príbuzných z otcovej strany (čo súvisí s prevažne patrilokálnym charakterom usídlenia rodín); *famelija* označuje raz nukleárnu rodinu, inokedy aj širšie príbuzenstvo.

1.4. Vnímateľ priestoru

Z hľadiska stanovenej témy kapitoly je vhodné pozrieť sa najskôr na to, ako svoje každodenné prostredie percipujú jeho obyvatelia a zároveň vnímateľia tohto kon-

krétného priestoru. Vnímateľ je ten, kto odlišuje všeobecný pojem priestoru od priestoru špecifického. To, ako s priestorom zaobchádzame, je ovplyvňované jeho vnímaním; v priestore sa možno vyjadrovať. „Počítame tu s prežívajúcim subjektom, ktorý na prežívaný priestor hľadá akosi ‚zvnútra‘, teda priestor prežíva, ale je ním tiež obklopený, obýva ho“ (Havel, Mitášová, 2004: 156). „Vnímateľ je živá bytosť. Bytosť, ktorú pozorujem, či už zvnútra (som to ja), alebo zvonku (je to niekto iný), a ktorá je javmi spájajúcimi sa s pojmom priestor ovplyvňovaná“ (Šizling, 2004: 56). Javy, na ktoré pojem priestoru poukazuje, sú do istej miery závislé od toho, kto ich vníma. Preto je veľmi zložité formulovať akékoľvek zovšeobecnenia. Dá sa však vyabstrahovať miera dôležitosti, akú pre jedinca predstavuje domov. Humánny geograf Yi-Fu Tuan *domov* interpretuje ako *miesto*, s ktorým je spájaný pocit bezpečia. Rozlišuje pojem *miesto* od pojmu *priestor* – konkrétnejšie miesto vyčleňuje z abstraktnejšieho priestoru. Podľa jeho interpretácie „dom je pre jedinca [vnímateľa – pozn. autorky] bezpečným miestom, zatiaľ čo priestor predstavuje voľnosť“ (Tuan, 1987: 13).

Spomenuté dištinkcie medzi domovom ako *miestom* a okolím či celým mestom ako *priestorom* sa v ponímaní respondentov ešte znásobujú, najmä čo sa týka pocitu bezpečia.

Medzi miestnymi Rómami sa dá postrehnúť istý aspekt strachu či neistoty pri pohybovaní sa v *cudzom* priestore. Existujú časti mesta, ktoré akoby prináležali len etnickým Slovákom, platí v nich nepísané pravidlo, že Rómovia do nich nemajú prístup, respektíve tieto časti mesta navštevujú len výnimočne. Pri týchto príležitostiach sa však správajú neisto alebo naopak hlučne (čo však môže byť takisto prejavom neistoty). Na druhej strane existujú tiež časti mesta, ktoré Neróm navštívi len veľmi zriedka, ak vôbec – „patria“ totiž etnickým Rómom.

Obavy z väčšinovej spoločnosti spôsobujú uzavretie sa pred ňou. Nedôvera a zároveň vedomie, že naokolo je „gádžovský svet“, teda potenciálne nebezpečenstvo, toto uzavretie ešte posilňujú. Jednou z príčin je i spôsob vyčlenenia rómskych príbytkov od ostatných častí mesta, ktorý zabezpečil práve tento „gádžovský svet“. Pomocou sond do dvoch sídelných celkov sa pozrieme bližšie, ako sa to deje.

2. Čierne-biele svety

2.1. Sídelná časť Cigánsky dvor/„Girgovci“

„My sme tu takí jak keby sami pre seba. Tota chudoba, špina jak tu vidíš, všetko proste, jak my tu žijeme, to nikomu nepravem, žeby toto skúsil! Nevravím, že dookola neznam jaké bohatstvo je, ale až tak žeby ľudze žili jak my tu? V jednej chyži aj desiati a nikeho to nezaujíma...“ (Cikňori, 38 rokov)⁸

Priamo v centre mesta sa nachádza jedna z jeho marginalizovaných „štvtí“ – Cigánsky dvor.⁹ Medzi gelnickými Rómami sa dá zachytiť aj pomenovanie „Girgovci“, no označuje len určitú časť dvora, keďže okrem Girgovcov tu bývajú aj Pelikánovci a Kačani-ovci. V rámci mesta je Cigánsky dvor (ďalej aj skrátene ako Dvor) umiestnený medzi dvoma rovnobežnými ulicami – Hlavnou a Slovenskou.

Ide o zoskupenie dvoch starších domov a piatich unimobuniek, ktoré obýva asi 45 ľudí, čo znamená, že v interiéri je pre každého jednotlivca určená veľkosť životného priestoru v priemere asi 3 m². Väčšina dospelých aj detí z Dvora žije už od narodenia „jedno pri druhom“, doma sú takmer neustále vo fyzickom kontakte, najmä do adolescentného veku.¹⁰

Umiestnenie rodinných domov a súboru unimobuniek, kde žijú Rómovia, na Hlavnej ulici v meste sa stalo „trňom v oku“ väčšiny jeho obyvateľov, etnicky patriacich k majorite Slovákov. Hoci skupina Rómov býva priamo v centre mesta, nijako to nezlepšuje ich marginalizovanú pozíciu a sociálne vylúčenie, práve naopak. Ide tu o stret „dvoch svetov“ („sveta majority“ a „sveta minority“), o paradox, keď je sídelný celok výrazne viditeľný a z pohľadu majority nachádzajúci sa v *centre* a v *priestore verejnom*; z pohľadu minority je tento sídelný celok síce takisto v centre, no z jej ponímania je to oveľa viac *centrum* v *súkromnom* ako *verejnom priestore* (keďže je ich domovom).

Konflikt vzniká v dôsledku odlišných konceptov vizualizácie a módov správania sa v priestore označovanom a vnímanom oboma stranami ako *náš*. Rómsko-nerómsky konflikt sa len vy- hrocuje lokalizáciou rómskeho priestoru *domov* do *centra* majoritnej priestorovej zóny. Nerómska majorita tak nie je ochotná akceptovať správanie sa Rómov v ich vlastnom domácom prostredí a ich prispôsobenie sa priestoru v rámci (najmä) finančných možností. Majorita vlastne nie je ochotná akceptovať toto miesto ako domov Rómov vôbec, práve pre fakt, že ide o stred mesta, a podľa verejnej mienky by Hlavná ulica mala byť jeho reprezentatívnu časťou. Teda mala by byť v súlade s estetickými normami majority. Riešením v očiach nerómskej väčšiny by bola likvidácia rómskych príbytkov a presťahovanie ich obyvateľov do osady za mestom, čiže ich priestorová segregácia.

⁸ Mená informátorov uvádzam v kódovanej podobe, používam pritom systém prezývok, ktorý v lokalite medzi Rómami funguje. Jedna osoba môže mať aj dve-tri prezývky. Tie sú známe len určitému okruhu ľudí. O systéme prezývok u Rómov bližšie pozri (Hübschmannová, 2002).

⁹ Ide o pomenovanie, ktoré dvoru dali nerómski obyvatelia Gelnice. Medzi majoritným obyvateľstvom je chápané skôr hanlivo, no napriek tomu som ho v práci použila, pretože Rómovia preň nemajú špecifické pomenovanie. Jeho obyvateľa ho označujú jednoducho – *khere*/„domov“. Ak tento Dvor chce navštíviť niekto z inej časti mesta, povie jednoducho, ku komu ide, a každý vie, kde sa miesto nachádza, pretože sa tu navzájom poznajú takmer všetci Rómovia. Pomenovanie používam tiež kvôli zjednodušeniu, a aj preto, že v lokalite je slovo „Cigán“ medzi Rómami vnímané neutrálne, sami sa takto označujú, v niektorých prípadoch sa dokonca ohradujú voči pomenovaniu Róm.

Túto spoločensky stigmatizovanú skupinu obyvateľov mesta tak Nerómovia mentálne premiestňujú na *perifériu*. Spomenuté medziskupinové postoje a napätia sa premietajú i do reálneho/fyzického priestoru, keďže ten nekorešponduje s mentálnou preferenčnou mapou centra mesta podľa väčšinového, t. j. nerómskeho obyvateľstva.

Nerómovia, ktorí bývajú alebo vlastnia firmy v okolí Cigánskeho dvora, a rovnako i mestské zastupiteľstvo zakrýva „nepriateľný pohľad“ na Dvor vysokými múrmi či rovnako vysokými plechovými plotmi. Dvor je nimi klukato obkolesený z troch strán, zo štvrtej strany sa nad ním dvíha reliéf do svahu. Na vrchu kopca sa nachádza starý neudržiavaný sad patriaci k budove Slovenskej pošty, ktorý nik nenavštevuje. Aj zo štvrtej strany teda Dvor ohraňuje výrazná bariéra.

Výnimkou sú dva rodinné domy, ktoré majú čelnú stranu orientovanú priamo do ulice – jeden do Hlavnej a druhý do Slovenskej ulice. Jeden z nich (stojaci na Hlavnej ulici) sa v minulosti už viackrát stal terčom útokov zo strany Nerómov. Jeho obyvatelia (presnejšie povedané, obyvatelia prednej izby, ktorej okná sú orientované do ulice) sa podľa vlastných výpovedí najmä v noci necítia v dome bezpečne a boli by radšej, keby boli aj oni „zamurovaní“ – t. j. mali dom obkolesený múrmi ako zvyšok ich najbližších susedov a zároveň rodiny. Je zaujímavé, ako sa vedomie nebezpečenstva prejavuje. Práve okná týchto dvoch domov (v porovnaní s inými domami či príbytkami v meste, ktoré patria Rómom) sú večer a v noci najstarostlivejšie zastreté rôznymi improvizovanými materiálmi.

2.2. Pohľad z druhej strany plota

Neostáva však len pri spomenutom spôsobe oddelovania sa obyvateľov Cigánskeho dvora od majority. Práve komunitu Rómov obývajúcú Dvor v centre mesta vnímam ako jednu z najuzavretejších (spomedzi ostatných rómskych komunít v meste) voči nerómskemu obyvateľstvu. Svedčia o tom i výpovede detí, získané na ulici, ako je napríklad táto: „Ku nám nemôže ísť žiaden gádžo, to sa nikdy nestane!“ (7-ročný chlapec). Chlapec slovným spojením „ku nám“ myslel jeden zo spomínaných rodinných domov, kde som sa skutočne nikdy nedostala, hoci obyvateľov Dvora poznám už roky. Ak navštívim Dvor, stretávame sa len v jednej domácnosti, ktorá je podľa miestnych

¹⁰ Psychologické výskumy tvrdia (napr. Heretik, 2012), že každý človek pre seba potrebuje životný priestor s minimálnou veľkosťou 15 m², a ak je osobný priestor dlhodobo menší, začne stúpať agresivita jedinca. Podľa niektorých autorov toto môže vysvetľovať „nadmernú prítomnosť agresivity“ v rómskych sídelných zoskupeniach. Správanie Rómov poznačené agresivitou opisuje a vysvetľuje i D. Scheffel vo svojej monografii: „Ďalším znakom, ktorý je jasne zakorenený v subkultúre osady a ktorý aspoň čiastočne objaňuje dezolátny stav, v ktorom sa táto komunita nachádza, je deštruktívny vzťah k životnému prostrediu“ (Scheffel, 2009: 74). Todorov ponúka aj iné vysvetlenie príčin zvýšenej agresivity u Rómov žijúcich v extrémnych podmienkach: „Agresivitu môžeme vidieť vlastne ako pomstu za odopieranie uznania“ (Todorov, 1998: 66).

najčistejšia, a tým aj najreprezentatívnejšia. Je to vlastne prístavba k rodinnému domu, pre Nerómov tabuizovanému, žije tu – z hľadiska intenzity sociálnych kontaktov s majoritou – asi najotvorenejšia rodina z Dvora. Iba zriedkavo sa dostanem do interiérov piatich unimobuniiek a druhého obytného domu. Nevypustenie do nich je často komentované vetou – „nemám upratané dnuka, podzme radši ku švegerine, (prípadne iné príbuzenské označenie) ona má lepši doma“. Toto si vysvetľujem tak, že sa respondenti hanbia za interiéry príbytkov, najmä za ich nedostatočnú vybavenosť. Taktiež si myslím, že nepriaznivé vzťahy s majoritou ich poznačili natoľko, že „gádžovke“ jednoducho neveria, že nimi po ich videní nebude pohrdať.

Podstatnú príčinu silného uzatvárania sa tejto komunity do seba vidím jednak v polohe Cigánskeho dvora a jednak v spôsobe, akým je Dvor vyčlenený z okolitého prostredia mesta. Svojou lokalizáciou v centre mesta akoby Dvor zavádzal Gelničanom nerómskeho pôvodu, a tak sa jeho obyvatelia stávajú terčom slovných, ale aj fyzických útokov. Takmer denne sú konfrontovaní urážkami (napríklad od predavačiek susediacich potravín), deti, ktoré sa hrajú na ulici pred Dvorom, sa často stretávajú s pohrdavými pohľadmi okoloidúcich. Tieto faktory majú výrazný vplyv na uzavretosť tu žijúcich rómskych rodín. Hoci sa tunajší Rómovia stretávajú s majoritným obyvateľstvom najčastejšie a ich vzájomné interakcie sú najfrekventovanejšie, ich vzťahy sú nepriateľské. Ak by som mala porovnať vzťahy Rómov z Dvora k etnickým Slovákom so vzťahmi Rómov z iných častí mesta k majorite (ak sa vôbec niečo také porovnávať dá), vzájomné relácie sú v prvom prípade horšie a vyhrotenejšie. Teda – hoci Rómovia tu žijúci nie sú marginalizovaní priestorovo, sú významne marginalizovaní sociálne. Možno dokonca tvrdiť, že o čo je poloha Cigánskeho dvora *centrálnejšia*, o to sú sociálne vzťahy viac *astenické*. Z hľadiska majority je obsadenie privilegovaného mestského priestoru sociálne periférnou skupinou obyvateľov neželané a nepripustné. Vzhľadom na výraznú marginalizáciu a zlé sociálne postavenie miestnej skupiny Rómov je pre Nerómov takéto prerozdelenie priestoru mesta neprijateľné.

Ploty a múry pochopiteľne nepomáhajú k zlepšeniu medzi-etnických vzťahov v Gelnici. Mestské zastupiteľstvo problém so skupinou rómskych obydľí, ktoré viditeľne vykazujú známky chudobnej štvrte,¹¹ „vyriešilo“ ukrytím Dvora za tieto ploty a múry. Reakcie tu žijúcich Rómov na ne však nie sú jednoznačne negatívne: ploty z ich zorného uhla pohľadu vytvárajú aj čosi ako pocit bezpečia. Ide o reakciu na situáciu ohrozenia,¹² pričom sme svedkami tzv. „kultúrnej (etnickej) sporulácie“, teda tvorby hraníc v zmysle ochrany s cieľom vytvorenia ostrovov bezpečia (viac v Podolinská, 2009c: 226 – 228).

¹¹ Napr. kumulácia homogénnej sociálnej vrstvy na relatívne malom území; vytváranie tzv. čiernych stavieb a satelitných obydľí; priestorová izolovanosť či oddelenosť štvrte. Jurásková (2004: 70) hovorí, že *kultúra chudoby* sa v konečnom dôsledku prejavuje aj procesom uzatvárania sa a samovyľučovania.

Z výpovedí viacerých informátorov¹³ sa dá konštatovať ich ambivalentné stanovisko k ohradeniu areálu. Na jednej strane bariéra umocňuje pocit bezpečia, na strane druhej však obyvatelia Dvora dobre vedia, prečo tam je. Pociťujú, že nechcú byť videní, a takto sú zatlačovaní do úzadia diania, si vďaka nej nesú neustále so sebou. Obrazne povedané je to tak, akoby múr či plot nosili stále „v sebe“. Toto sa pochopiteľne premietá do ich správania voči majorite, pretože odopretie pozornosti je zároveň neuznáním plnohodnotnej existencie jedinca. „Človek potrebuje od iných ľudí jednak pozornosť v zmysle uznania svojej existencie a jednak pozornosť v zmysle uznania a potvrdenia svojej hodnoty“ (Todorov, 1998: 102). „Túto pozornosť druhých, ľudia ako pôvodne neúplné bytosti, bezpodmienečne potrebujú k uvedomeniu si seba samého a potvrdeniu svojej vlastnej existencie“ (Skupnik, 2004: 116), v zmysle kladného sebahodnotenia a pozitívnej identity, v tomto prípade azda i pozitívnej etnickej identity.

Jaroslav Skupnik vo svojej štúdii o sociopsychologickej dynamike marginalizácie ďalej tvrdí, že samotná spoločnosť vzniká ako nevyhnutný dôsledok tejto ľudskej „neúplnosti“, pri tvrdeniach o *sociálnom Ja*¹⁴ sa opiera o štúdie sociálnych vedcov, ako napríklad P. Bergera, Z. Baumanu či aj tu citovaného T. Todorova. Hovorí o vzniku akýchsi *protisvetov*/subkultúr, kde sú ich príslušníci akoby „uzavretí“ ľudským nezáujmom okolia, čiže väčšinovej spoločnosti. Uzavretá „vlastná kultúra“ vzniká v dôsledku nevšímavosti a apatie zvyšnej society, ňou je potom chápaná s dešpektom. „V týchto *protispoločnostiach* (...) môžu byť každodenné očakávania a hodnotenie väčšinovej spoločnosti takmer úplne ignorované a vzťahy s ňou redukované na „diplomatické minimum“. *Protispoločnosti* existujú ako ostrovy alternatívnych významov v mori svojej spoločnosti (...), tvoriace tak svet, ktorý je svojím významom nekonečne vzdialený svetu ich spoluobčanov“ (Berger, 1991: 115, citované v Skupnik, 2004: 117).¹⁵

„Ako na takýto ‚hodnotový protisvet‘ poskytujúci uznanie aj jedincom, ktorým majoritná spoločnosť uznanie upiera, je možno nahliadať aj na osadu či akékoľvek iné *ghetto*“ (Skupnik, 2004: 118).

Ploty a múry – ako hranice dvoch obsahovo odlišných svetov – nedôverčivosť ešte viac podporujú a exponujú, a to na oboch stranách, ktoré názorne vymedzujú. Ostré a zrejme hranice me-

¹² Podolinská v tejto súvislosti hovorí, že „periférna skupina väčšinou reflektuje ako moment ohrozenia už samotný fakt, že sa vzhľadom na majoritnú-jadrovú-centrickú spoločnosť nachádza v excentrickej pozícii“ (Podolinská, 2009: 227).

¹³ Napr.: „No keď nám ich tu chceli dať, čo to robíme? To žeby sa náhodou na nás nemusel dakto pozeráť! Ale šak, aspoň ani my sa na nich nemusíme pozeráť! (Odpľula si). Ale zaš, aspoň fakt máme súkromie. Bo toti, čo tam dole bývajú, vidíš? (Dom s oknami do Hlavnej ulice). Ta to nemajú dobré, nič ich nechráni, iba Boh už!“ (Cikňori, 38 rokov).

¹⁴ „Identita či ‚sociálne Ja‘ je vlastne uznanie, ktoré jediniec dostáva od svojho okolia, od ľudí seba podobných“ (Todorov, 1998: 76 s odkazom na James, 1904: 293).

¹⁵ V zmysle spomenutého možno teda Cigánsky dvor na Hlavnej ulici v Gelnici vnímať ako Bergerov pojem subsveta (Berger, 1991).

dzi oboma svetmi vplývajú na ich vzájomné sociálne interakcie. To, čo primárne vzniklo v mentálnom priestore, je demonštrované v priestore reálnom, následne sa premietá na „javisko diania“ a späť do mentálneho priestoru. Čím sa vlastne efekt hraníc ostro zviditeľňuje, hranice „hrbnú“ a upevňujú sa xenofóbne stereotypy na oboch ich stranách. Toto všetko je ešte posilnené kontrastným charakterom oboch svetov.

2.3. Sídlná časť Dolinka/„Bandiovci“

Thurzovská ulica, na ktorej sa nachádzajú príbytky rómskej rodiny Bandiovcov, tvorí hlavnú prístupovú trasu k Thurzovskému jazeru a tiež k niekdajšej banskej osade Slovenské Cechy.¹⁶ Tieto miesta Gelničania zvyknú nazývať i Dolinka, z čoho je odvodený názov sídelného celku, kde Rómovia bývajú.

Keďže miesto, na ktorom sa súbor unimobuniiek nachádza, je situované priamo na prístupovej ceste k spomínanému jazeru, kde v minulosti boli vychýrené Thurzovské kúpele, mnohých gelnických Nerómov opäť dráždi poloha príbytkov. Podľa ich názoru „Cigáni kazia dobrý dojem, je hanba pre Gelnicu, že ich tu máme“ (Jaroslav, 27 rokov). Predovšetkým sa poukazuje na to, že miestna rómska komunita je „hanbou“ pre turistický ruch, hoci mesto v poslednom dvadsaťročí zaznamenalo výrazný pokles turistických návštevníkov, a na príčine neboli rómske príbytky stojace na jednom úseku Dolinky.

V sídelnej časti Dolinka žije z hľadiska príbuzenských štruktúr Rómov z Gelnice, rodina/rod Bandiovcov. Na pozemku s rozlohou cca 100 m² je umiestnených sedem unimobuniiek s ich prístavbami, býva tu otec rozvetvanej rodiny s družkou a jeho¹⁷ šesť synov s manželkami či družkami a ich deťmi. Komunita má teda výrazne patri-lokálny charakter. Každý z bratov má so svojimi manželkami či družkami najmenej dve a najviac sedem detí, čiže ide o vitálnu komunitu, ktorá sa bude v budúcnosti ešte rozrastať. Z demografického hľadiska tu natalita vysoko prevyšuje mortalitu. Veľkosť pozemku, kde sa rómske príbytky nachádzajú, však už v prípade ďalšieho populačného rastu postačovať nebude.

Aj v Dolinke vyústili medziskupinové vzťahy medzi Rómami a Nerómami do postavenia plotov, ktoré príslušníkov oboch skupín od seba (aspoň symbolicky) oddeľujú v priestore. Osadili ich susedia Bandiovcov (Nerómovia) a v jednom prípade aj „iní“ Rómovia. Nepriehľadné ploty z vlnitého plechu z dvoch strán lemujú rómsku komunitu, čím v priestore vyjadrujú odstup ostatnej časti obyvateľov Dolinky. Vizualne sa však želaný efekt stráca, pretože tesne za okrajovými príbytkami sa dvíha svah, na

¹⁶ Ide o názov odvodený z nemeckého „Zechen“, pochádzajúci od nemeckých banských osadníkov (Pásztor, Kaman eds., 2012: 121).

¹⁷ Použila som zámeno „jeho“ pretože týchto synov nemá spolu s terajšou družkou, ale s už zosnulou manželkou.

ktorom je záhrada s domom susedov Bandiovcov a pozemok spolu s unimobunkami z nej vidno ako na dlani. O to významnejšia je potom manifestná funkcia plotu, ktorá v priestore zhmotňuje sociálnu dištanciu a túžbu nielen slovne, ale i v hmotnej realite sa oddeľovať od „rómskeho priestoru“.

Opisujúc špecifickú napätú situáciu medzi rómskymi rodinami v Plaveckom Štvrtku na Záhorí, T. Podolinská si všíma práve túto manifestnú funkciu plotu: „Rozdiel medzi obyčajným a vojnovým plotom je ten, že vojnový plot je postavený z nepriehľadného materiálu (neopracované laty nabité tesne vedľa seba, vlnitý plech a pod.) a je neprimerane vysoký...“ (Podolinská, 2003: 5). Ploty v Dolinke síce nie sú „vojnové“, no až nápadne sa podobajú tým, ktoré Podolinská opisuje, a latentne v sebe tento potenciál nesú.

Príkladom môže byť i takáto výpoveď: „Toti nad nami už koľkokrát políciu na nás volali! Kec sme še vadzili trochu, abo aj zato, že sme mali hudbu fest pustenú. A my sebe nerobíme nič z toho zatiaľ, ta čo?“ (Popa, 29 rokov). Tu je potrebné zdôrazniť, že susedia, ktorých informátorka označila ako „toti nad nami“, sú tiež Rómovia, no ide o Rómov integrovaných do majoritnej spoločnosti. Ak pochopíme túto súvislosť, funkcia plotu – medzi domom na svahu a obydliami respondentov – naberať ešte výraznejší manifestný a demonštratívny charakter. Rodina „slušných Rómov“ sa nimi dištancuje od skupiny spoločensky segregovaných a „neprispôbivých“ Rómov.

Samotní Bandiovcovia tieto priestorové bariéry vnímajú neutrálne, špeciálne sa voči nim neohradzujú. Výnimkou je len výpoveď jednej informátorky, ktorej prekážali z praktických dôvodov. (Vysoký nepriehľadný plot v kombinácii so sva- hom totiž zabraňuje v určitých hodinách dňa prenikaniu slnečného svetla do in- teriéru.) Jednou z príčin ich indiferentného postoja voči ohradeniu môže byť aj jeho nekompaktnosť a vizuálne splývanie plotov s reliéfom krajiny. Umelé bariéry totiž z bezprostrednej blízkosti vďaka svahu nepôsobia osobitne rušivo, ja sama som si existenciu plotov plne uvedomila až pri pohľade zvrchu (z protiľahlého kopca), keď som sa snažila zakresliť umiestnenie súboru unimobuniiek v rámci širšieho celku. Zo zvyšných dvoch strán pozemok vymedzuje v súčasnosti neobývaný dom a už spome- nutá prístupová komunikácia k Thurzovskému jazeru.

V prípade sídelného celku Dolinka hranice v podobe plotov, cesty či potoka nevyznievajú tak ostro a striktné, ako je to v okolí Cigánskeho dvora, respektíve ide o iný typ hraníc, majú inú príčinu vzniku. Tento fakt som pozorovala aj v odlišnom správaní miestnych Rómov, čo chcem objasniť v ďalšom texte.

2.4. Vplyv určitých špecifik prostredia na susedské vzťahy

„Otvorená hranica“ – ako som si interne spomínajú prístupovú cestu na Thurzov na- zvala – má na rómsku komunitu v Dolinke aj iný (z môjho subjektívneho hľadiska pozitívny) vplyv. Tým, že skupina sídel Bandiovcov je prakticky zo všetkých strán videná a sledovateľná majoritou, čomu významne napomáha analyzovaná poloha cesty, sa vytvára „efekt otvorenosti“ ich obyvateľov voči Nerómom. A, samozrejme, tiež naopak – nerómske okolie by som takisto charakterizovala ako do istej miery voči Rómom z Dolinky otvorené. Aspoň čo sa týka susedského okolia, komunikácia s majoritou je bežná a medzi Rómami a Nerómami sa tu (zriedkavo) našli aj dobré vzťahy.

Juraj Janto dospel vo svojej štúdii o komunikácii a priestore k záveru, že „štruktúra priestoru nie je základným determinantom ľudského správania, nanajvýš ho podporuje alebo limituje; pôsobenie fyzického prostredia ovplyvňujú skôr so- ciálne charakteristiky a osobné kompetencie“ (Janto, 2008: 278). Vplyv usporiadania priestoru na interetnickú komunikáciu sa v skúmanej lokalite do významnej miery potvrdil. Na explikáciu uvádzam porovnanie:

SÍDELNÝ CELOK	PRIESTOROVÉ ŠPECIFIKÁ	ÚROVEŇ KOMUNIKÁCIE
Cigánsky dvor	obkolesenie plotmi, centrálna poloha v rámci mesta	slabá, s nepriateľským charakterom
Dolinka	„len“ manifestné ploty z dvoch strán, okrajová poloha v rámci mesta	dobrá, menej nepriateľský charakter

Nemožno však povedať, že iba samotné prostredie vplýva na charakter a úroveň sused- ských medzietnických vzťahov. Pretože to, čo jestvuje v priestore, má svojho pôvodcu, svojho tvorca a na tvorbu vplývajú predovšetkým mentálne schopnosti jedinca a jeho osobnostné nastavenie. To sa potom premieta do priestoru a následne vplýva na ľudí v ňom žijúcich a na ich vzájomné sociálne vzťahy. „Priestor determinuje sociálne pro- cesy len do takej miery, do akej je jeho účinok sprostredkovaný inými zložkami, najmä spoločenským, osobným a psychologickým nastavením“ (op. cit.).

To, že je rómska komunita v Dolinke viditeľná a videná, má vplyv aj na čistotu okolitého prostredia. Odpad sa nehromadí na kopách, ako je to v niektorých iných sídelných celkoch v Gelnici. Opäť budem Dolinku porovnávať s Cigánskym dvorom. Jeho obyvatelia totiž na okraji Dvora vytvorili hromadu odpadu, čo výrazne kontrastuje so spôsobom nakladania s odpadom v Dolinke; tu Rómovia dôsledne používajú kontajnery. Práve vedomie, že *ich blízky priestor* je denne „na očiach“ a sledovaný i hodnotený majoritou, pozitívne ovplyvňuje jeho charakter. Naproti tomu v Cigánskom dvore nemajú pocit, že sú videní a hodnotení.

Pri porovnaní charakteru okolitého prostredia v Dolinke a v Cigánskom dvore sa vypuklo ukazuje jeho vplyv na konanie v ňom žijúcich ľudí. Bandiovci sú širším prostredím motivovaní prispôbovať si svoje bližšie prostredie v súlade s okolím. V Dvore v centre mesta sa rómske rodiny naopak cítia byť „ukryté pred zrakmi majority“ a sčasti preto, sčasti pre dôvody, ktoré vysvetľujem slovami M. Hübschmannovej ďalej, sa vo Dvore hromadí odpad, ktorý nie je nik ochotný odpratať. Odlišné správanie sa k odpadu súvisí tiež s príbuzenskou štruktúrou oboch sídelných celkov. V Dolinke sídli výlučne rodina Bandiovcov, zatiaľ čo Dvor v centre mesta obýva viacero rodín (Girgovci, Pelikánovci, Kačaniovcí). Hübschmannová vysvetľuje často mediálne zobrazovaný neporiadok v rómskych štvrtiach takto: „Dotyk *cudzích* odpadkov je poškrňujúci, a preto sa zodpovednosť za čistotu priestranstiev prejavuje len tam, kde nie sú pocítované ako *cudzie*: väčšinou v malých osadných komunitách, ktorých členovia sa považujú za jednu *fameliju*“ (Hübschmannová, 1999a: 52, kurzíva E. M.).

3. Čo prezradili mentálne mapy?

Pri analýze priestoru pomocou tzv. mentálnych máp som sa inšpirovala postupom T. Podolinskej (2003). Informátorov som požiadala, aby nakreslili miesto, kde žijú. Zaujímalo ma, ako k úlohe pristúpia, ako uchopia znázornenie prostredia, v ktorom žijú, a čo všetko si vyberú ako dôležité pre nakreslenie. Vo väčšine prípadov žiadosti vyhovelí až po prehováraní a pri kreslení sa na mňa neustále obracali s otázkou: „Je to dobré?“ Očakávali odo mňa, že im poviem, ako má obrázok vyzeráť, bolo preto treba často zdôrazňovať, že dôležitý je práve ich náhľad na miesto, kde žijú.

V nákresoch sa dá sledovať viacero rovín: a) vzťah autora kresby k miestu, kde žije; b) prostredníctvom čoho si respondent tento vzťah utvára; c) umiestnenie nakresleného miesta v kontexte. Tento materiál je cenný najmä pre jeho *emický* charakter.¹⁸

¹⁸ Pri analýze mentálnych máp som spolupracovala s psychologičkou M. Juríkovou.

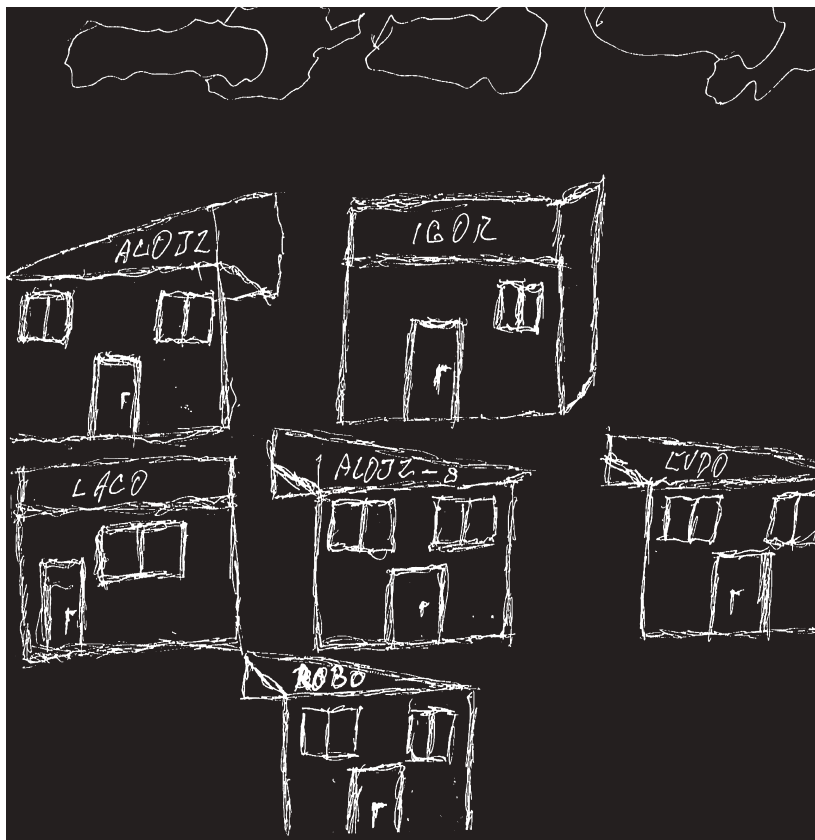
Mentálna mapa 1
Sídlný celok
Dolinka; autorka
29-ročná obyvateľka
Dolinky

Legenda
1 – ženské mená
pri označení
domácností
2 – špeciálne
neoznačené
satelitné obydlia

Mapa 1 je nakreslená výstižne a jasne, spomedzi mentálnych máp, ktoré sa mi počas výskumu v Dolinke podarilo získať, sa táto mapa najviac zhoduje s priestorovou realitou. Obydlia respondentov sú zasadené do kontextu prostredia, mapka pôsobí kompaktným dojmom. Pri označení jednotlivých domácností sa objavujú aj ženské mená, z čoho usudzujem, že informátorka v týchto konkrétnych domácnostiach vníma ako dominantnú v rámci nukleárnej rodiny ženu.

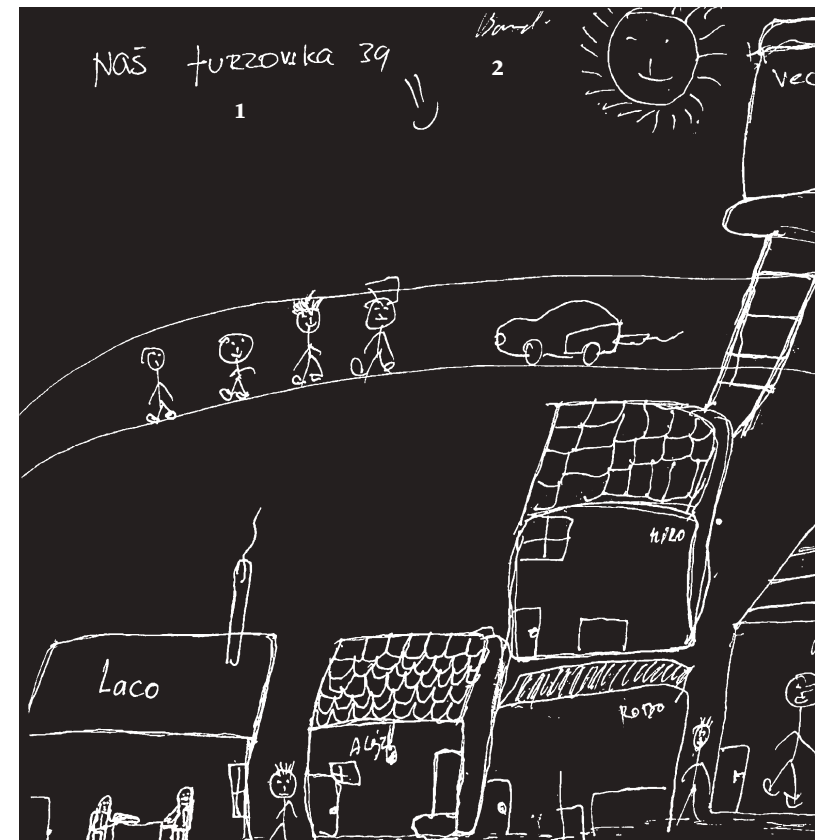
Zaujímavé je, že satelitným obydliam chýba označenie – sídelne neosamostatnené nukleárne rodiny akoby pre respondentku nepredstavovali osobitnú jednotku. Nakreslila ich menšie – z čoho sa dá usudzovať, že im prikladá menšiu dôležitosť v rámci celku.

Most cez potok vedie ponad prírodnú hranicu k *blízkemu* priestoru, ktorý je miestnou komunitou využívaný každodenne. Pre respondentku je dôležitou časťou okolia *centra*. Domy Nerómov, ktoré susedia so sídelným celkom, už respondentka nenakreslila, čo naznačuje astenické sociálne vzťahy medzi dvoma etnikami.

Mentálna mapa 2
Sídlný celok
Dolinka, autor
31-ročný obyvateľ
Dolinky

Príbytky na **Mape 2** sú akoby odrezané od ostatného sveta, „visia vo vzducho-prázdne“, čo opäť môže naznačovať absenciu sociálnych vzťahov s okolím. Na druhej strane obrázok hovorí o blízkosti a zomknutosti jednotlivých nukleárných rodín a o „tenkých hraniciach“ medzi nimi. Do popredia tiež vystupuje výrazne patri-lokálne usídlenie – každá rodina je tu reprezentovaná mužom-otcom, čo je o to zaujímavejšie, že **Mapu 2** kreslil muž. Mimoriadne zaujímavé je, že autor obrázku nezobrazil domácnosti, kde aktuálne otec rodiny chýba (je vo výkone trestu) a doma je len jeho manželka s deťmi. Toto hovorí o vysokej pozícii muža v sociálnej hierar-chii tohto spoločenstva, najmä z pohľadu autora obrázku.

Mentálna mapa 3
Sídlný celok
Dolinka, autor
16-ročný chlapec,
obyvateľ Dolinky

Legenda
1 – adresa
2 – priezvisko „Bandi“

Mapa 3 znázorňuje aktuálnu situáciu diania v momente, keď bola kreslená. Jeho autor príbytky nelokalizoval presne, ale podľa akéhosi vlastného rebríčka oblúbenos-ti ich obyvateľov. Niektoré dokonca vynechal. Vzťahy v rámci rodiny boli pre neho dôležitejšie, ako presná lokalizácia domácností.

Dom, v ktorom býva, umiestnil najbližšie k ceste (v skutočnosti je však od cesty najďalej), čo naznačuje istú otvorenosť voči okoliu a snahu komunikovať s ním. Zno-va však absentuje umiestnenie sídel v kontexte ulice, chýbajú i domy Nerómov, ktoré v Dolinke stoja oproti obydliam Rómov cez cestu a potok. Tento fakt opäť napovedá o sociálnej izolovanosti rómskej komunity v Dolinke.

Zaujímavé je, že chlapec do obrázku zahrnul aj presnú adresu v spojitosti so slovom „Náš“ a priezvisko „Bandi“. Týmto jasne charakterizoval, čo všetko vníma ako *svoj* priestor, i to, že sa s ním identifikuje prostredníctvom svojej *fajty*.

Mentálna mapa 4
Sídlný celok
Cigánsky dvor, autor
10-ročný chlapec,
obyvateľ dvora

Legenda
1 – cestička medzi
príbytkami
2 – príbytky
príbuzných
3 – potraviny
4 – torzo plota

Rozmiestnenie príbytkov na **Mape 4** je kompaktné a poprepájané, zaujímavé je, že do miesta, kde býva, nezahrnul príbytky inej ako svojej *fajty* (v rámci Dvora sú usídlené tri). „Tenké hranice“ medzi jednotlivými domácnosťami, teda blízkosť príslušníkov jednej *fajty*, sú na obrázku demonštrované cestičkou medzi nimi a blízkosťou rozmiestnenia na kresbe.

Chlapec nakreslil aj potraviny stojace v bezprostrednej blízkosti jeho domova ako prvok reprezentujúci „gádzovský svet“, ale zároveň prvok, ktorý vníma ako dôležitý. Vedľa budovy potravín načrtol plot, ktorý je len torzom reálneho plota obkolesujúceho dvor. To môže naznačovať, že chlapec ešte nevníma priestorové vyčlenenie tak striktné alebo tiež to, že sa zaň hanbí. Dom, v ktorom žije so svojou rodinou, nakreslil ako najväčší, reprezentuje totiž *centrum* jeho sveta.

Záver

Táto „minisonda“ do vnútra dvoch rómskych sídlných celkov (Cigánsky dvor a Dolinka) ukázala na lokálne ostro vnímané a v priestore jasne odsledovateľné jestvovanie *mentálnych hraníc* medzi Rómami a Nerómami. Zistenie, že priestorové vydeľovanie tu jestvuje aj medzi sociálne odlišnými skupinami Rómov, napovedá, že ide predovšetkým o statusovú a sociálnu dištanciu. *Ploty ako priestorové bariéry tu spravidla buduje sociálne vyššie postavená skupina voči nižšej.*

Hlavný záver tejto kapitoly preto smeruje k hypotéze, že miera zasahovania do priestoru mesta jeho obyvateľmi zreteľne vypovedá najmä o sociálnych vzťahoch medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami. V našom prípade však dochádza k prelínaniu sociálnych vrstiev s etnickými skupinami.

Ak je v tomto prípade „potrebné“ viditeľné oddelenie miesta, kde žijú Rómovia, od ostatnej časti mesta, je to jasný signál toho, že táto skupina má odlišný a pre ohradzujúcu sa skupinu neakceptovateľný sociálny status. Majoritná spoločnosť tak cielene vytvára pre Rómov prostredie, ktoré charakterizuje geografická segregácia a priestorové vyčlenenie. Z jej uhla pohľadu ide o oprávnenú a obrannú reakciu. Táto skutočnosť je jedným z významných faktorov prehľbujúcich sociálnu izoláciu gelnických rómskych komunit. *Čím je miesto sídlného priestoru sociálne nižšej skupiny obyvateľov (v tomto prípade inoetnického – rómskeho – pôvodu) exponovanejšie, tým citlivejšie túto situáciu vníma majoritná skupina obyvateľov a tým viditeľnejšie sú jej reakcie.*

Situácia vychádza zo vzájomného neporozumenia a nedostatku ochoty „pri-zrieť sa veciam bližšie“. Vysokými múrmi a plotmi či úplným priestorovým vyčlenením sídel niektorých skupín Rómov z mesta sa jasne demonštruje sociálne nadradený postoj majoritného obyvateľstva. *Každodenné zažívanie takto nastavených priestorových skutočností má nepochybne dehumanizujúce konotácie, stavia takto vydeľovaných ľudí do pozície „neluďí“, hlboko vplýva na ich vlastné pocity sebaúcty a potvrdzuje v nich vedomie minimálnej hodnoty ich Bytia v majoritnej spoločnosti.*

¹⁹ Komunity, na ktoré sa text kapitoly zameriava.

V prípade sídelne oddelených alebo priestorovo markantne vydeľovaných „rómskych častí“ od „častí nerómskych“ sa výrazne prejavuje aj efekt tzv. začarovaného kruhu. To znamená, že rómske segregované a vyčlenené sídelné časti vznikli na základe slabých sociálnych väzieb s majoritou, v súčasnosti sa dôsledkom toho prerušili aj tie väzby, ktoré jestvovali, alebo sa nevytvorili nové. Tieto časti mesta a ich obyvatelia sú akoby „ponechaní sami na seba“. Tým, že miestni Rómovia¹⁹ aktívne neparticipujú na hospodárskom či kultúrnom živote mesta a na jeho rozvoji, majú skôr pocit diváka, ktorý sleduje dianie v ňom „z druhej strany“, sami sa stavajú do tejto pozície, čo ešte umocňuje striktné priestorové delenie na „naše“ a „ich“ alebo „čierne“ a „biele“.